५) वज्ज-परिक्खा

जैन श्रीमाल-धांधिया गोत्रीय, कन्नाणा-निवासी, श्री. ठक्कुर फेरू हे अल्लाउद्दीन खिलजी यांच्या मंत्रिमंडळातील एक अतिशय अनुभवी बहुश्रुत विद्वान व रत्नपारखी होते. त्यांचा मुद्राशास्त्र आणि भारतीय मुद्रांचे विवेचन करणारा 'द्रव्यपरीक्षा' नावाचा ग्रंथ आहे. तसेच 'भूगर्भ-प्रकाश' नावाचा भूगर्भ विज्ञान या विषयावरील ग्रंथ देखील त्यांनी रचला आहे. ठक्कुर फेरू यांनी इ.स.१३१५ मध्ये आपला मुलगा हेमपालासाठी, १३२ गाथांचा, 'रयण-परिक्खा' नावाचा ग्रंथ, प्राकृतमध्ये लिहिला. या ग्रंथामध्ये अनेक रत्नांबरोबर त्यांनी सुरवातीस वज्र (हिरा) या रत्नाविषयीची लक्षणे, फळ आदि माहिती उत्तम रीतीने दिली आहे.

हेमंत-सूरपारय-कलिंग,-मायंग-कोसल-सुरट्ठेसु।
पंडुर-विसएसु तहा वेणु,-णईए वज्ज-ठाणाइं।।१।।

तंब-सिय-णील-कुक्कुस,-हरियाल-सिरीस-कुसुम-घणरत्ता।
इय वज्ज-वण्ण-छाया, कमेण आगर-विसेसाओ।।२।।

परं विसेसोऽयं -
कोसल-कलिंग-पढमे, दुइए हेमंते तह मायंगे।
पंडुर-सुरट्ठ-तईए, वेणुज-सोपारय-सेसे।।३।।

छक्कोणअट्ठफलहा, बारस-धारा य हुंति वज्जा य।
अट्ठगुणा णव-दोसा, चउछाया चउरवण्ण-कमा।।४।।

सम-फलह-उच्च-कोणा, सुतिक्ख-धारा य वारितर-अमला।
उज्जल-अदोस-लहुतुल, इय वज्जे होंति अट्ठ-गुणा।।५।।

काग-पग-बिंदु-रेहा, सामला फुट्टा य एग-सिंगा य।
वट्टा य जवाकारा, हीणाहिय-कोण-णव-दोसा।।६।।

चत्तारि वि वण्णा तह, पियारुणा णरवराण रिद्धि-करा।
सेसा णिय-णिय-वण्णे, सुहंकरा वज्जा णायव्वा।।७।।

लच्छीए आयड्ढी थंभइ, अरिणो परक्कमं समरे।
तेण अरुणं पीयं, णरेसरो धरइ वर-वज्जं।।८।।

जह दप्पणेण वयणं, दीसइ तह उत्तमेण वज्जेण।
णर-तिरिय-रुक्ख-मंदिर,-तहिंदधणुहाइं दीसंति।।९।।

समपिंड-सगुण-णिम्मल,-गुरुतुल्ला हीणपिंड-लहुमुल्ला।
फार-लहुतुल्ल-वज्जा, बहुमुल्ला सम-समा मुल्ला।।१०।।

वज्जं लहु-फलह-सिरं, वित्थर-चरणं तिलोवरिं काउं।
जो जडइ अह जडावइ, तस्स धुवं हवइ बहु-दोसं।।११।।

वज्जेण सव्वे रयणा, वेहं पावंति हीरए हीरा।
कुरुविंदो पुण वेहइ, णीलस्स ण अण्ण-रयणस्स।।१२।।

अयसार-कच्च-फलिहा, गोमेयग-पुंसराय-वेडुज्जा।
एयाउ कूड-वज्जा कुणंति, जे होंति कल-कुसला।।१३।।

कूडाण इय परिक्खा, गुरु-विण्णाया सुहुम-धारा य।
साणायं सुह-घसिया, दुह-घसिया रयण-जाइ-भवा।।१४।।

सद्दत्था

हेमंत – हिमालयाचा प्रदेश, तिसऱ्या श्लोकात हिरे (वज्र) जेथे सापडतात त्या सर्व प्रदेशांची नावे दिली आहेत. परंतु वैशिष्ट्य असे की, पहिल्या प्रकारचे हिरे कलिंग देशात तर दुसऱ्या प्रकारचे हिरे हेमंत व मातंग प्रदेशात सापडतात.

वेणुणई – वेण्णानदी (ही नदी मराठवाडा-विदर्भ या प्रदेशात आहे)

हरियाल – पिवळ्या वर्णाचा

परं विसेसोऽयं – परंतु विशेष असे की

सूरपारय/सोपारय – सोपारक/शूर्पारक नावाचा देश (जो सध्या नालासोपारा या नावाने प्रसिद्ध आहे)

वज्जठाणाइं – हिऱ्याच्या खाणी

कुक्कुस – धान्यादीचे फोलपट (तशा प्रकारचा रंग)

घण – अत्यंत, प्रगाढ

आगर – खाण

वारितरअमला – पाण्यापेक्षाही निर्मळ

अदोस – निर्दोष

कागपग – कावळ्याचा पाय

वट्ट – गोलाकार, वर्तुळ

सिय – शुभ्र, धवल

विग्घ – संकट

रिद्धि – वैभव

णायव्वा – जाणावेत

आयड्ढी – आकर्षण

वेह – छेद, वेधन

कूड – खोटे

फलह – हिऱ्याचे समतल पृष्ठभाग

चप्पडि – चपटे

समपिंड – समान गुणधर्म (वजन व आकार)

जडइ, जडावइ – (जो हिरे) जडवितो व जडवून घेतो

कुरुविंदो – या नावाचे रत्न

वेहइ – वेध घेतला जातो. भावार्थ – रत्न हिऱ्याने कापता येते; हिरा हिऱ्याने कापता येतो पण निळा हिरा मात्र ‘कुरुविंद’ नावाच्या हिऱ्यानेच कापता येतो

अयसारकच्च... होंति कलकुसला – अयसार(लोहभस्म), काच, स्फटिक, गोमेदक, पुष्कराज व वैडूर्य यांपासून कृत्रिम रत्ने कलाकुशल कारागीर तयार करू शकतात

सज्झाओ

१) थोडक्यात उत्तरे लिहा.

१) ज्यामुळे मोठा दोष लागतो अशा हिऱ्याचे वर्णन करा.

२) सविस्तर उत्तरे लिहा.

१) हिऱ्याच्या खाणी असणाऱ्या प्रदेशांची नावे सांगा.
२) हिऱ्याच्या प्रकाराची नावे सांगा.
३) हिऱ्याचे गुणदोष सांगा.
४) हिरा ओळखण्यासाठी असणारे निकष तुमच्या शब्दांत मांडा.

३) पाठात हिऱ्यासाठी आलेल्या उपमा तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा.

४) पाठातील शब्द निवडून रेखाचित्र पूर्ण करा.

१)

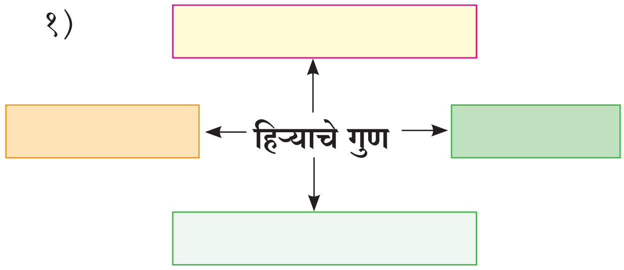

२)

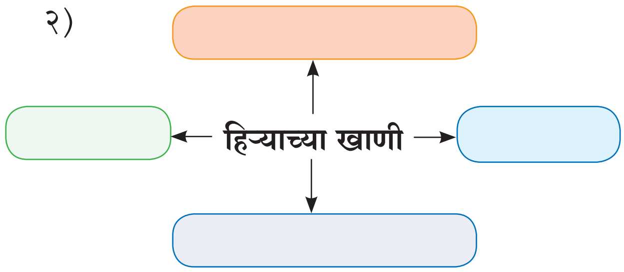

३)

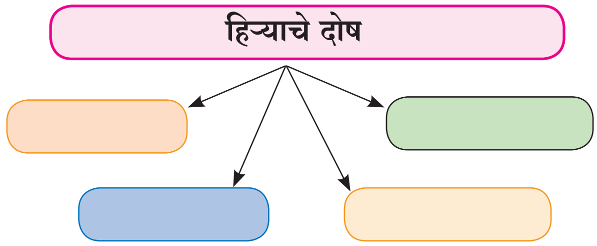

५) शब्द निवडून तक्ता पूर्ण करा.

हेमंत, बारस-धारा, कागपग, सूपारय, कलिंग, कोसल, हीणाहिय-कोण, अमला, फुट्टा

गुण	दोष	जागा

६) हिरेपारख्यांना भेटून आधुनिक रत्नपरीक्षा कशी केली जाते याबद्दल प्रकल्प तयार करा.